

Soome õppekava – piits või präänik

Jaana Vasama, pedagoogikadoktor, Eesti Soome instituudi juhataja

Head kuulajad

15 aastat tagasi oli Soomes pangakriis, panku suleti ja väikesi panku liideti suurematega. Selle pangakriisi ajal võids Soome koolide õpetajatubadus kuulda head soovitusi: Kõige kindlam koht oma sajaliste hoidmiseks on õpetajate toa riivul õppekava vahel. Tõsi küll, protsente see raha seal ei kasvatanud, aga ega keegi seal teda puutunud ka, sest kõnealust oopust lahti ei löödud, ta sai rahus riivulil tol muda. Praegu on need asjad teisiti – iga Soome õpetaja tunneb kahtlemata nii õppekava kui ka selle sisu, sest igauks on selle koostamises osalenud.

2000.aastal valmis Soome koolivalitsusel meie algõpetuse kvaliteedi hinnang, mille tulemusena alustati õppekavade laiaulatuslikku uuendamist. Õpetajaskond oli jahmunud ja palunud töörahu, sest mitmed alustasid oma tööperioodi jooksul juba neljanda õppekava tegemist. Koolivalitsus jäi siiski endale kindlaks, põhjendades seda järgmiselt:

- hinnangust olid selgunud puudused kodu ja kooli koostöös, samuti suured erinevused kooliti; eks oma mõju oli sellelgi, et lastel tundus juba pikemat aega olevat raskusi oma elu korraldamisega, mitte niivõrd seda, et koolides oleks asjad halvasti olnud – lihtsalt koolidelt nõuti lastekaitse osas suuremat vastutust.
- Koolivalitsuse töötaja väitekirjast selgus, et rohkem kui õppekava suunavad õpetaja tööd õpikud ja muud õppematerjalid.
- Kehtiv kord muutus, kui ministeerium kaotas piirid alama ja ülema astme vahelt, taotledes ühist kooli ja suurt pedagoogilist läbimurret, mida kunagi ei tulnud.
- Ühiskonna areng kogu oma üleilmastumisega seadis õppeainete sisule uusi nõudmisi;
- Õppeainete sees oli tekkinud pingeid arendamistegevusega seoses
- Koolisüsteem sörkis tehnoloogia arengu sabas.

Selle kõige tulemuseks oli massiivne õpetamine, millest ükski vald ega kool ei tohtinud kõrvale jääda. Igas Soome vallas ja koolis on koostatud uus õppekava, mida on olnud kokku panemas iga Soome õpetaja. Need uued õppekavad juurutatakse sammhaaval ellu nõnda, et nad aasta pärast – 2006.aasta sügisel – on kasutusel igas klassiastmes. Mis siis muutus?

- 1) õppekava pidi sedastama, kuidas kool tegelikkuses korraldab koostööd kodu ja kooli vahel. Nii seoti koolid kavandatud koostöösse kodu ja teistegi koostöövaldkondadega.
- 2) Õppekava pidi koostama strateegia, milles määrati kindlaks, kuidas terve kooli ulatuses tõsta IT taset. See tähendas eesmärkide sõnastamist ja õppekavade koostamist mitte ainult õpilastele vaid ka kogu kooli personalile koristajast direktorini.

- 3) Kool kohustus ka oma tegevust plaanipäraselt arendama. Tegelikult on see tähendanud seda, et valla tasemel on hakatud arutlema, kuidas peaks vald hindama vallas tegutsevaid kooli. Helsingis on nt välja töötatud koolide auditeerimise süsteem, milles peab osalema iga kool. Auditeerimiseks korraldatakse vastav väljaõpe, mis tähendab seda, et kooli töötajad, õpetajad ja direktorid käivad hindamas teise kooli näitajaid. Hinnangu tulemused avaldatakse. Kahjuks on see valla ja riigi tasandil toonud kaasa koolide seadmise teatud paremusjärjestusse. Siinkohal on seaduse koostajad teinud vea – asja mõte oli tegelikult ju selles, et hindamise tulemused aitaksid üksikutel koolidel ja vallal parandada õpetamise taset, aga juhtus nii, et meedia taipas ja kasutas kõhklemata ära võimaluse avaldada paremusjärjestusi ja negatiivseid hindamistulemusi. Nüüd püütakse seaduse täpsustamisega seda viga parandada.
- 4) Õppeainete sisuliste muudatuste valdkonnas tõstaksin esile käsitööd. Käsitöö tundides hakati Soomes nii tüdrukutele kui ka poistele ilma vahet tegemata õpetama tekstiilialaseid ja tehnilisi töid. Varem oli olnud nii, et tüdrukud valisid peamiselt tekstiili ja poisid tehnika. Siin on aga oma mõju ühiskondlikel muutustel. Soomes leiti, et 21. sajandil peavad poisid oskama õmmelda ja riideid parandada ja tüdrukud haamrit käes hoida. Samas püüti selle lahendusega leida ka vastust küsimusele, miks naised ikka veel ei vali tehnilisi erialasid, kuigi kõigil teistel erialadel on olukord vastupidine, nii et on koguni hakatud rääkima meeskvootidest.

Kaugeltki kõiki uuendusi ei võetud avasüli vastu. Ka ajastamise mõttes polnud uuenduste tulek eriti õnnestunud. Soome õpetajatele ei meeldinud see, et õppekava jõustus mitmetes valdades ühel ajal usuvabadusseadusega. See tähendas topelt uusi ettekirjutusi ja käitumismalle – tekkis põhjendamatult palju segadust. Tundide jaotus langes kritikatuule alla, kui õpetajad taipasid, mida uute tundide tulek praktikas tähendas. Selle näitena kritiseerisid õpetajad ühe ajalootunni kadumist 5. ja 6. klassides. Selge on see, et niisugust otsust poleks langetanud keegi, kes natukegi tunneb laste mõistuse ja mõttemaailma arengut. Ka õppekavva toodi uusi aineid. Füüsika ja keemia sissetoomine 5. ja 6. klasside õppekavva põhjustas klassi õpetajatele halle juukseid, sest neil puudus niisuguste ainete õpetamiseks vajalik pädevus ja koolil ei olnud ka vajalikke õppevahendeid. Lisaks tulid jälle kord käibele uued tüüptähed, mida õpetajad pidid selgeks õppima. Tundub tõesti, et Soomes uuendatakse ametlikult õpetatavat ilukirja iga viie aasta tagant. Ise olen oma koolikarjääri jooksul kokku puutunud kolme erineva kirjutusviisiga.

Õppekava uuendus rajanes õigetele alustele. Ma ei tea ühtki teist riiki, kes oleks oma koolisüsteemi ressursse tõstnud nii tähelepanuväärselt, et see tõstab radikaalselt õppetundide hulka, kasvatades ühtlasi majanduslikku rahastamist. Igaüks meist teab sedagi, et 7-aastane esimese klassi laps ei jaksa õppida 30 tundi nädalas, isegi kui õpetamismeetodid oleksid mängulist laadi. Tõde on see, et tundide arv püsib aastaid enamvähem ühesugune, aga sisulised nõudmised on viimaste aastatega kõikjal tohtult kasvanud. Fakt on seegi, et õppeainete siust pole aastatega peaaegu midagi kõrvaldatud. Praktilises töös tähendab see seda, et sama tundide arvu juures tuleb õpetada rohkem ja saavutada üha suuremaid eesmärke. Tulemus on kasvõi nt see, et Soome tänapäeva noorte keelteoskus on tunduvalt parem kui nende vanematel, rääkimata IT alasest

ettevalmistusest. Kusjuures tundide arv on sama. Aegajalt peaks niisiis kriitilise pilguga üle vaatama seda, milleks neid väärtuslikke tunde kasutatakse – just see ongi õppekava koostamise juures põhiküsimus.

Õppimise spetsialistid on õpetajad, seepärast on tähtis, et nad osaleksid õppekava koostamisel, sest nad on pedagoogika meistrid ja laste arenguetappide asjatundjad. Soomes rahastavad koole riik ja vallad, mistõttu on oluline, et ka nemad oleksid seotud õppekava koostamisega. Riigil ei tohi olla ükskõik, mida koolis õpetatakse. Just väikestes riikides tuleks osata ennustada tulevase õpetamisvajadusi nii, et haridusse paigutatud raha oleks investeeritud võimalikult otstarbekalt ja tulemuslikult. Neid tulemusi ei peaks mõõtma riiklike katsete tulemusi võrreldes vaid pigem arutledes nende sisu üle hariduspoliitika seisukohalt. Missuguste teadmiste ja oskustega inimesi ühiskond vajab? Kas nõudmine ja pakkumine leiavad üksteist või ei tööta inimesed õpitud eraladel, mistõttu riigi poolt neile kulutatud raha läheb kaduma?

Soome põhikooli laps saab ühiskonnalt üheksa aasta jooksul kingitusena umbes 8700 koolitundi. See on riigi ja valla poolne tohutu investering, mille eesmärk on panna hästikoolitatud inimesed tootma ja tagama oma koolitaja, riigi, head käekäiku. Õpilasele ei küsita, mida ta tahaks õppida ja kuidas ta tahaks õppida. Soome haridussüsteem on üles ehitatud nõnda, et õppe sisu põhikoostise dikteerib ühiskond – dikteerib selle, mida iga soomlane peab teadma ja oskama. Mõnevõrra on õppekavva jäetud õpilaste endi valikuid, aga uuenduste käigus on neid kõvasti piiratud. Seda piirangut tuli teha kolmel põhjusel: kõigepealt varieerusid koolidevahelised erinevused valikkursuste sisu osas nii palju, et õpilased valisid kursused, mis olid toredad ja meeleolukad, aga mitte tingimata kuigi kasulikud – nähti ära, et kooli ülesanne ei ole korraldada õpilaste harrastustegevust või neid lõbustada. Kolmandaks oli küsimus kindlasti ka rahas. Kuna õppekavade sisu täiendati, oli tarvis ka midagi ära jätta – niisiis piirati õpilaste valikuvõimalusi. Seda lahendust on kritiseeritud eriti sellepärast, et rahvusvahelistes hinnagutes, mis käivad selle kohta, kui hästi laps ennast koolis tunneb, kuidas kooliskäimine talle meeldib on Soome koolilapsed olnud ebaedukad. Vahest ainult Eurovisioonil on Soomel veel kehvemini läinud.

Õppekavatöös on keksne küsimus see, kelle jaoks õpilane õpib ja neid küsimusi on mitu ning kõiki neid tuleb vaadelda eraldi. 1) Kas laps õpib ühiskonnale – millele võib vastata jaatavalt, kui ühiskond tasub hariduse eest; 2) Kas laps õpib oma vanematele? Üraktikas teatud määral küll, kuigi lapse või noore seisukohalt mitte. Sama mündi teist külge võib näha arengumaades, kus lapsed ei saa koolis käia, sest nende tööpanus on perekonna seisukohalt kindlam ja aktuaalsem investering kui investeerimine lapse haridusse. Perekond ei tule lihtsalt ilma lapse tööpanuseta toime; 3) Kas laps õpib koolile? Ei, kuigi koolid ratsutavad meelsasti oma edukate ja andekate õpilaste turjal. Kooli seisukohalt oleks tähtsam jälgida õpetuse taset ja tulemusi kui üksikuid saavutusi. Pigem peaks kool küsima, miks näiteks mõni või mõned ei saa meie koolis hakkama ja lahendus ei ole sugugi see, kui panna õpilane teise kooli; 4) Kas laps õpib eksamite ja hinnete jaoks? Mis tähendus on riiklikel katsetel ja miks neid korraldatakse? Soomes nt vastutavad riiklike katsete eest õpetajate aineorganisatsioonid, kellelt iga kool neid ostab. Mõte on selles, et saada andmeid, kuidas meie kooli õpilased riiklikul tasemel on hakkama saanud ja kuidas

meil õpetamine korda on läinud. Ka on õpetajatel alati võimalus pakkuda katsete kohta tagasisidet. Riiklikud katsed on Soomes mõeldud rohkem koolidele ja õpetajatele kui õpilastele. Lisaks neile viib koolivalitsus läbi pistelisi katseid eri õppeainetes, et hinnata, kuidas Soome eri paikadest pärit õpilased eesmärkide saavutamisega toime tulevad.

Õppekavatöö üks aktuaalsemaid küsimusi kogu Euroopas on, mida teha eriõpetusega. Eriõpetuse vajadus kasvab igal pool – Soomes on kindlaks tehtud, et iga viies õpilane vajab teatud ajal eriõpetust. Kui nii, siis on ju igas klassis 20% õpilasi, kellel on õppimises erivajadused. Iseasi on pideva eriõpetuse küsimus, mida erinevad riigid ruttavad lahendama, kui kontrollitakse haridusele tehtud kulutusi – on ju eriõpetus kõikjal märgatavalt kallim kui nn normaalõpetus 32 õpilasega klassis. Ühiskondlikult järgitav eesmärk peaks muidugi olema erivajadustega õpilaste integreerimine ühiskonda tootvate individidena, ainult et kui paljudes ühiskondades see on õnnestunud? Kus on arengupeetusega inimesed? Kus kurdid, pimedad, liikumispuudega töötajad meie ühiskonnas? vAstuse leiab tavaliselt töötute nimekirjadest või varakult pensionile läinute seast ja just need inimesed lähevad ühiskonnale tõeliselt kulukaks. Soomes on tasipisi katsetatud arengupeetusega inimeste rakendamist nt postijagamisel ja tulemused on olnud julgustavad. Rootsist Ahlensi kaubamajas käies rõõmustasin, et seal oli julgetud palgata teenindajateks eriõpetusega inimesi. Kõnehäired ei seagnud neid töötamast ettekandja või koristajana, mindki teenindas sõbralik noormees, kes raskelt kogeles.

Eriõpetuse puhul on võtmesõna võimalikult suurel määral individuaalselt kujundatud õppekava. Isiklike omadusi saab kõige paremini ühiskondlikuks otstarbeks rakendada just individuaalse õppekava abil. Iga riik kogub meelsamini oma maksueurod ühiskonna liikmetelt kui et maksab haiglaravi või töötü abiraha. Eriõpilaste puhul mõeldakse liiga tihti piiridele, mida ümberkaudsed seavad. Ainult vähestel eriõpilastel on julgust, jõudu ja vaprust järgida oma sisemist häält, et neid piire lõhkuda. Õnneks selliseid leidub. Hea näide on pime moedisainer ja kurt tantsija – mõlemad maailmas edukaks osutunud soomlased. Küsimus on eriõpilase inimväärikuses ja on ju temagi väärt parimat võimalikku õppekava.

Ja lõpuks – liiga tihti on õppekava kaunite ja pateetiliste fraaside kogum, mis kooli tegelikkuses mõjub võõralt. Miks on heal tasemel kvaliteetse õppekava koostamine aastakümneid olnud nii keeruline, kuigi selle kriteeriumid on üsna lihtsad. Õpilane vajab õppekava, mis tagab talle põhiteadmised ja –oskused, mida ta saab adrendada oma annet, kalduvusi ja sümpaatiid arvestades. Kodu jaoks peab õppekava olema dokument, mis aitab jälgida, kas laps omandab selle, mida talt oodatakse. Õpetaja vajab õppekava, kust ta saab teada, mida tal tuleb õpetada. See, kuidas ta seda teeb, on õpetaja professionaalsuse küsimus ja selle üle võib ta ise otsustada. Iga õpetaja on tegelikult pedagoogika professionaal, nii et talle tuleb meetodite suhtes jätta valikuvabadus. Kooli jaoks on õppekava dokument, mis määrab ära kasutatavad tunnid ja nende sisu ning neelab umbes 70% kooli eelarvest. Ühiskonna jaoks on õppekava eesmäärke sõnastav dokument, millega ühiskonna üksikliige seostub nii, et pärast üheksat aastat pääseb õpilased lähevad kas edasi õppima või tööle. Kui need eesmärgid saavutatakse, siis võib öelda, et õppekava on korda läinud. Tegelikuses on õppekava alati kompromiss nende eesmärkide vahel.

Soome tuleviku-uurijad on väitnud, et praegu põhikoolis õppivad lapsed hakkavad tööle keskmiselt kolmes erinevas ametis. Õppekava jaoks tähendab see laiapõhjalist üldharidust ja mitmekesiseid oskusi. Kas Soome õppekava on kordaläänud, kui ta valmistab noori ette kolme-ametise tuleviku jaoks, seda näitab aeg. Mina näen nii Soome kui ka Eesti noore inimese tulevikku helgena – kindlasti saavad mõlemad tulevikuhiskonnas hästi hakkama, aga kui me tahaem, et meie noortest saaksid rahulolevad ja õnnelikud tippspetsialistid, seisab meil õppekavade arendamise osas ees veel lai tööpõld. Jätkugu meil südametarkust, kui langetame otsuseid noorte ja ühtlesi ka iseenda tuleviku heaks.